

KÉT ESSZÉ A BALTHASAR NEUMANN-ÉV ALKALMÁBÓL²

I. A MOZGÁS

A würzburgi érseki palota, épült 1720-tól 1744-ig Johann Balthasar Neumann* tervei alapján

Kora nyári nap Würzburgban. Emberek sietnek a városon át, a helyiek bevásárlószatyrokkal, az idegenek útikalauzzal a kezükben. Mindnyájan kedvetlennek tűnnek, mint egy kellemetlen hatósági ügyintézés előtt vagy után. A turisták előbb-utóbb a Residenzben kötnek ki, ahol – mivel lift nincs – lassan másznak fel a hatalmas lépcsőházban. Siralmas látvány. Mintha mindenki úgy érezné, nem tudja legyőzni a lépcsőt. Hirtelen megállnak, egyik láb még a lenti lépcsőfokon, megszakad egy mozdulat, melyet nem tudnak befejezni – de ez nem jut el a tudatig. A prospektus utal a mennyezet freskóira, a felkapaszkodás közben groteszk test-csavarodások keletkeznek, hogy az épp olvasottakat a lépcsőház mennyezetének realitásával összevegyessék. Sok látogató lábának láthatólag problémát jelent a lépcsők magassága, így imbolyognak az emberek felfelé, diszharmonikusan, szinte kissé boldogtalanul. Itt jön egy iskolásgyerekcsoport, változik a kép, a lépcsőt élet tölti meg. A gyerekek mozgása igen változatos. Egyesek rohannak, mások egész lassan mennek, úgy látszik, mindegyikük jól érzi magát a lépcső-diktálta tempóban. Egy fiatal pár jön lefelé

---

¹ **Nikolaus Harnoncourt** (Berlin, 1929 – St. Georgen im Attergau, 2016) osztrák gordonkaművész, karmester, zenei szakíró, a historikus zenei előadásmód egyik apostola.

² A két esszé a Bajor történelem háza 1987. évi felkérésére íródott: „A historikus építészet hatása a múlt emberére”. (Feltétel: kevés idegen szó – a „kultúra, a barokk, az identitás és a művészet” fogalmainak legfeljebb egyszeri használata). (Nikolaus Harnoncourt: Meine Familie 170-174. old. 2018 Residenz Verlag GmbH Salzburg-Wien) Magyarra fordította: **Dr. Horváth Anikó**

az ideges és botladozó látogató-özön közepén, néhány mozdulat után remek ritmusra találnak, testük lazán rugózik lépcsőről-lépcsőre. A leereszkedés láthatólag a szándékoltnál nagyobb sebességet diktál, így találnak rá a jóleső mozgásra, tempóra, ritmusra.

„...lassan másznak fel a hatalmas lépcsőházban.”

Ha naponta átélhetnénk egy ilyen lépcsőházban a harmonikus mozgás örömét – mely majd minden gyerekre jellemző – büszkeség és önbizalom csírázhatna ki bennünk.

Nos, lépcső-émlékeimről eszembe jutnak diák-éveim. Egy ősrégi konviktus-épület legfelső emeletén laktam Bécsben; a nagyon egyszerű lépcsők napi örömet szereztek, épp úgy engedték a lassú felkapaszkodást, mint a jókedvű felviharzást; de meghatározták a ritmust. Kétszer sebesültem meg a rohanásban, rosszul száguldottam, más lépcsőkhöz szoktam. Mint például a bécsi SB-éihoz, melyeket a fel- és lerohanásban igen kellemetlennek találtam. Egyenként véve a lépcsőket a fokok kíméletlenül szétzilálják a test ritmusát és a lelki harmóniát – felfelé leginkább kettésével oldható meg, lefelé pedig komplikált kettő-három ritmusban. (Ráadásul minden bécsi naponta legalább egyszer használja az SB lépcsőit; ha ezen elgondolkoznának, körültekintőbb lehetne a tervezés. Az utóbbi nyolcvan év lakóházaiban csaknem kizárólag deprimált és destruktív lépcsőket találunk...

Eme bécsi szellemi kitérő után vissza a würzburgi Residenz lépcsőházához; felérve végre hangszereket hallok. Ma bizonyára az „Ünnepi kastélykoncertek” egyike zajlik, egymás után jönnek a zenekari muzsikusok, hogy bejátsszák magukat. Miután végeztek gyakorlataikkal, fel-alá járkálnak, és félig öntudatlanul nézik a freskókat és a bútorokat. Járásuk egyre lazább, skáláik és hármashangzataik harmonikusabbak, egyeseket inspirál a terem szokatlan rezonanciája, a skálákból zenedarabok lesznek, többségükben Bach szonátáiból vagy partitáiból való részletek. Érezni lehet, hogyan válik a teremből hangszer, vagy inkább, hogy hogyan kapcsolódik össze a terem sajátosan megalkotott akusztikája a hangszerek hangminőségével. Már ebben a – mondhatjuk – kaotikus bejátszási fázisban (minden zenész növekvő odaadással játssza a darabját, anélkül, hogy odafigyelne kollégáira, akik ugyanott gyakorolnak), érezzük a teremben megszülető egységet hely, hangzás, épület között – egyfajta általánosan harmonizáló hatást. Ugyancsak feltűnik, milyen szépen illeszkednek a hegedűk, brácsák, csellók és nagybőgők a bútorokhoz és a képekhez. Bár e hangszerek formája optimálisan célszerű, és bár tisztán barokk alakzatok, a 17. és 18. század gyermekének félreismerhetetlenek – csodálatosan illenek a környezethez. Ez egyfajta ornamentika-nyelvezet – korpusz, csiga, F-lyukak, stég – melynek a zenében kell folytatódnia, illetve csakis ott éri el valódi értelmét.

„...félig öntudatlanul nézik a freskókat és a bútorokat.”

Azt látom tehát, hogy a régi Residenz lépcsői és termei nem csupán a tisztán gyakorlati használatra nagyszerűek, de emellett a velük találkozó emberek élethelyzetébe is erőteljesen beavatkoznak. Mindenekelőtt azonban csodálattal

látom, hogy ez nemcsak a nagy Residenzre korlátozódik. Ugyanezek az elvek, melyek itt az egészet és a részleteket meghatározzák szűkebb keretekben is inspirációt, fantáziát és életerőt segítenek felszínre hozni.

II.

Akusztika, mint magától értetődő építészeti követelmény

„Nagyság, arányok, szín, díszítés, fény...”

Egy terem többféle módon hat. Nagyság, arányok, szín, díszítés, fény – az egyik legjelentősebb aspektust ritkán említik: az akusztikáját. Pedig egy terem akusztikája sajátosságainak lényeges része; mindegyik egyedülálló módon formálja a kívánt hangzást, tehát nincs két egyformán hangzó terem. Sőt, hangfelvételek hallgatásánál fel lehet ismerni a termet, amelyben készültek. Nekem, muzsikusként feltűnik, hogy minden, a 15-18. századig született teremben a korban alkotott zene kitűnően hangzik; más korok zenéje viszont idegenül és természetellenesen szól. Kiemelkedő példák erre Balthasar Neumann egyházi és világi épületei (ez engem csaknem arra készítetett, hogy harmadik fiamat őutána Balthasarnak kereszteltessem). Ezzel szemben korunk „többcélú” csarnokai és termei általában a megcélzott funkciók egyikének sem felelnek meg (nemegyszer beszédre valóban alkalmasak, mivel a hangot nagyon jól, érthetően közvetítik, de szárazon és taszítóan.) Feltűnő, hogy a historikus „többcélú” helyiségek, mint pl. a templomok, az akusztikus követelmények mindegyikének remekül megfelelnek, de csak akkor, ha az eredeti célnak megfelelően használják. Az orgonákat a mindenkori helyiségnek megfelelően kell megtervezni, a vokális és hangszeres egyházi zenét az eredeti felálláshoz hűen kell elhelyezni; ekkor a korabeli stílusnak megfelelő direkt hangzás és a terem-hangzás szép elegye jön létre, sőt a terem rezonáló testként fog viselkedni, amely a benne elhangzó eseményeknek összetéveszthetetlen, csakis

ehhez a teremhez tartozó zengést ad. Terem és zene ideális egységben olvad össze.

Hasonlóan működik ez a beszéd esetében: ha a prédikációhoz a korábban alkalmazott retorikai eszköztárat használják, akkor a jól képzett szónokot elektronikus erősítés nélkül is értjük. Sőt, a mondottak – az akusztikai beágyazottság által – egy kisugárzó erővel teli teremben még meggyőzőbben hathatnak. Ám ez valódi beszédkultúrát feltételez, amelynek a ma szokásos köznapi beszédstílus és az elektronikus erősítés nem tud megfelelni. Számomra ehhez jön még egy nehezen megmagyarázható, inkább érzésbeli benyomás: beszéd és zene ilyen termekben rokonszenvesen hangzanak. Akusztikusok nehezen fogadják el ezt a fogalmat, és nyilván lehetetlen a „rokonszenves” hangzást technikailag megmagyarázni. Figyelemre méltó, hogy azok a régi termek – amelyek többszáz éves tudásra alapulva épültek – jól szólnak, hangzásuk összetéveszthetetlen és érdekes, míg szinte minden manapság épült, akusztikusok által kiagyalt terem sikerületlen. Még soha nem hallottam modern termet ténylegesen szép akusztikai profillal.

Azok a mértékek, melyekkel elmúlt évszázadok építőmesterei dolgoztak céhtitkok vagy céh-bölcsességek voltak, amelyek több százéves tapasztalatok gyakorlatából nőttek ki. A mai akusztikai követelmények ellenben, bár megfelelnek az előírásoknak nem adnak művészileg használható eredményt.

Különös! Rosszul tesszük fel a kérdést?

Úgy tűnik, talán mégsem elegendő a terem hangzásának melegségét és szépségét visszhang-időkben és egyéb előírásokban kifejezni...

*Johann Balthasar Neumann (Eger, 1687. január 27. – Würzburg, 1753. augusztus 19.) német építész. Beutazta Német-, Olasz-, Franciaországot és Németalföldet, s aztán a barokk és rokokó stílusú építészetet művelte. 1729-ben alezredes, 1744-ben ezredes lett a frank kerületi tüzérségben. Sokat épített a Schönborn grófok számára; így a würzburgi hercegpüspök palotáját (1720-44), amely a német barokk egyik legszebb alkotása és a Schönborn kápolnát a dómban. Az ő munkája a nagy búcsújáró templom, az oberzelli vár (azelőtt kolostor), a mergentheimi templom, s számos nagyobb kastély és épület Alsó-Ausztriában, Frankoniában és a rajnai tartományokban. Művészetét és irányát egy egész iskola fejlesztette tovább.